

РЕЛІГІЙНІ ІНСТИТУЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ: сучасний український контекст

RELIGIOUS INSTITUTIONS IN WARTIME: current Ukrainian context

<https://doi.org/10.15407/fd2025.02.035>

УДК 2.28; 32.32

Олег БУЧМА,

кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу (відділення) релігієзнавства,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
buchmaoleg@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0241-5512>

РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ

Сучасні реалії та тенденції суспільного буття набули особливо гострого конфліктного забарвлення в умовах нинішньої повномасштабної війни Російської Федерації проти України. Це спричинило нову хвилю соціальних, політичних, культурних, релігійних, правових, економічних та інших аспектів суспільних трансформацій у світі й Україні, що створюють загрози безпеці людини та суспільства. У статті визначено роль саме релігійного чинника у російській війні проти України та значення й важливість релігійно-правових аспектів національної безпеки в подоланні викликів війни та переході до повоєнної мирної розбудови української держави. Особливу увагу приділено прикладам активного використання Росією релігійного чинника у війні проти України. Відзначено, що дієвим запобіжником переростання повномасштабної війни Росії проти України у світову та внутрішньої духовної дезінтеграції українського суспільства може бути світський характер української держави й те, що її міжнародні відносини ґрунтуються на повазі до прав та свобод людини, в тому числі — совісті, релігії й переконань, та наданні повної можливості фактично ко-

---

Цитування: Бучма, О. (2025). Релігійно-правовий аспект національної безпеки в умовах російської війни проти України. *Філософська думка*, 2, 35—54. <https://doi.org/10.15407/fd2025.02.035>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ришуватися правами та свободами релігійним / етнорелігійним меншинам. Виснувано, що одними з надійних чинників забезпечення національної безпеки в Україні є гарантії й забезпечення релігійних прав та свобод і неухильне дотримання/виконання законодавства всіма суб'єктами суспільно-релігійних відносин. У статті наголошено, що подолання перешикод, що стоять на заваді ефективній соціальній дії права й формують виклики національній безпеці, має прискорити перемогу України у війні з Російською Федерацією та побудову реальної демократичної, соціальної правової держави та розвиненого українського громадянського суспільства у мирний повоєнний час.

Ключові слова: релігія, право, держава, церква, війна, Україна, Росія, права людини, національна безпека.

Вступ

Входження людства у третє тисячоліття нової ери ознаменувалося кардинальними змінами на всіх рівнях суспільного буття. Глобалізаційні та антиглобалізаційні процеси детермінують прояви конфліктогенності і кризових станів в усіх його (суспільного буття) сегментах. Нові ХХІ століття і ІІІ тисячоліття постали як століття та тисячоліття загроз, ризиків і викликів таким соціальним феноменам як людина, суспільство, право, релігія, культура, освіта, наука тощо. Нині людство стало на поріг нового світооблаштування. Загальносвітові процеси інформатизації, глобалізації, модернізації створили нові проблеми. Йдеться про глобальну екологічну безпеку людства, чергову світову війну, тероризм, неконтрольовані міграційні процеси, знецінення людського життя та ін. Водночас, сучасні суспільні трансформаційні процеси формують нові обрії смислів людського буття.

У цих умовах суворою реалією для світового співтовариства став феномен війни. Вона поступово набуває все більшої ескалації та характеру планетарного виміру. Війна завдає нищівних руйнувань системам міжнародного та державного національного права. Тому нині важливим питанням для світового співтовариства є:

— відновлення і утвердження ключової ролі позитивного, об'єктивного права, саме як регулятора суспільних відносин;

— міжнародні гарантії та реальне ефективне забезпечення суб'єктивного права, як умови стабільного міжнародного правопорядку та національної безпеки держав.

Саме під таким кутом зору й актуалізується проблематика пропонованої статті.

Особливо гострого звучання окреслена проблематика набула в нинішній ситуації російської війни проти України. Нагадаємо й наголосимо, що це війна не лише міждержавна. Вона має світоглядний, ментальний, ціннісний смисл і характер. Це війна антиправа проти права, анти-

культури проти культури. Це війна світів — «руського міра» проти Українського світу. В різноманітних формах (відкритих і прихованих) вона продовжується від століття до століття і вже перейшла з другого у третє тисячоліття (Бучма, 2023). В цьому контексті слушною є думка українського філософа Євгена Бистрицького, що «сучасна війна постає як екзистенційне зіткнення світів у «турботі» за власне існування, зокрема як «рішучий», «героїчний», «патріотичний» тощо опір захисників «нашого» світу «чужому», «ворогові» як загрози потенційного небуття. Відповідно, шлях філософського доступу до події війни веде нас шляхом можливої екзистенційної аналітики її з усіма супутніми наслідками такого повороту сучасного філософського дослідження» (Бистрицький, 2022: с. 21).

А після 24 лютого 2022 р., початку повномасштабної війни РФ проти України, екзистенційна загроза Українському світу з боку так званого «руського міра» надто посилилася. Це супроводжується активним проявом двох взаємозумовлених тенденцій, які влучно визначив український філософ Олег Білий:

- 1) «наукове обґрунтування політичних проєктів»;
- 2) «знезначення історично сформованих змістів, що стали основою для певної системи цінностей, для формування ціннісного компендіуму».

Вчений слушно висновує, що «відбувається цілковите наповнення комунікативної дії дією стратегічною на основі конструювання фальшивої реальності», а «Великий Російський Симулякр являє собою форму новітнього розгортання інструментального розуму з його системою профанацій — віри, уявлення про людяність, про цінності, виплекані цивілізаційним поступом» (Білий, 2022: сс. 158—159).

Відтак, стаття має на меті визначити роль релігійного чинника у російській війні проти України та значення і важливість релігійно-правового аспекту національної безпеки у подоланні викликів війни та переходу до повоєнної мирної розбудови української держави.

«Русській мір» проти Українського світу: релігія і право на вістрі війни

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну розв'язало жорстоку, цинічну війну в центрі Європи, спрямовану на знищення українського народу, Української держави, української культури та історії. У такий спосіб ця війна створила нові виклики принципам людяності й нові загрози міжнародній безпеці. При цьому нагадаємо, що фактичним початком війни стали анексія Криму й окупація частини Донецької та Луганської областей Російською Федерацією у 2014 році, що супроводжувалося, зокрема, мовчазною, відстороненою поведінкою провідних держав світу щодо цих подій.

З того часу російська держава-терорист послідовно і невпинно знищує мирне населення, руйнує міста й села, об'єкти інфраструктури, пам'ятки культури, церкви, молитовні будинки по всій Україні, а на окупованих територіях перешкоджає здійсненню релігійної діяльності, переслідує і піддає тортурам людей за релігійними ознаками, забороняє діяльність релігійних громад, порушує релігійні права і свободи. Тут маємо не просто порушення чи ігнорування норм міжнародного гуманітарного права з боку Росії, а фактично — злочини. Ці безпрецедентні виклики й наслідки війни для релігійної свободи в Україні створили значні загрози її національній безпеці.

У цьому контексті заслуговують на увагу матеріали проекту «Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України» (започаткований 2022 року членами громадської організації «Майстерня академічного релігієзнавства» — А. М. Басаурі Зюзіною, М. Кулініченко, А. Лещинським, К. Нікіфоровим, Л. Підгорною, У. Севаст'янів, І. Фенно, Р. Халіковим). У цих матеріалах зафіксовано й задокументовано факти руйнування релігійних споруд в Україні та ступінь їх пошкодження і проаналізовано зміни у релігійному середовищі України після початку повномасштабного вторгнення.

Особливу увагу привертають статистичні дані щодо масштабу руйнувань релігійної інфраструктури: 643 релігійні споруди зазнали пошкоджень або були знищені, 53 об'єкти повністю зруйновані, 97 будівель отримали важкі ушкодження (45—75% руйнування), 157 об'єктів мають середні пошкодження (5—45%), 255 релігійних будівель постраждали частково (близько 15%). Найбільше релігійних споруд було пошкоджено у регіонах бойових дій (Донецька область — 131, Луганська — 90, Харківська — 86, Херсонська — 74, Київ та Київська область — 88). Кількість повністю знищених релігійних об'єктів становить: Українська православна церква московського патріархату (УПЦ МП) — 31, Православна церква України (ПЦУ) — 5, Євангельські християни-баптисти (ЄХБ) — 5, Свідки Єгови — 5, Християни віри євангельської (ХВЕ) — 2, інші протестантські громади — 1, Українська греко-католицька церква (УГКЦ) — 1, юдеї — 1, мусульмани — 1, індуїсти — 1, (Басаурі Зюзіна, 2025).

Задокументовані у проекті факти воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України дають підстави дійти висновку, що «руський мір» не шкодує навіть своїх прихильників і послідовників в Україні, не вагаючись знищити як їх самих, так і їхнє культове майно, адже найбільше пошкоджених споруд належать УПЦ МП. Як бачимо зв'язки з РПЦ, яка фактично стала рупором і безпосереднім учасником російської війни проти України, не стали гарантією безпеки для цієї організації. Це й детермінувало масовий (порівняно з попередніми роками) вихід парафій чи парафіян з УПЦ МП та перехід їх до ПЦУ.

І тут промовистими є результати соціологічного опитування (проведеного Центром Разумкова з 25 по 31 жовтня 2024 року), які були оприлюднені в Аналітичних оцінках Центру «Україна: від війни до миру та відновлення». Зокрема, в розділі «Позиції громадян з актуальних питань» порушуються питання релігійності й суспільно-релігійної ситуації, що підтверджує актуальність і значимість релігійного чинника в умовах нинішньої війни. Показово, що незалежно від відвідування храмів, боговірними себе вважають 67,9 % опитаних, а ті, хто вагається між вірою та невір'ям, становлять 12,9 %. Тобто, релігійними є переважна частина респондентів. 55,4 % — ідентифікують себе із православ'ям. До ПЦУ належать 35,2 %, а до УПЦ МП — 5,5 %. Це свідчить про зміну векторів у орієнтаціях православних українців із зовнішніх (російських) на внутрішньо-національні. В результаті цього релігійною більшістю в Україні стала ПЦУ. Показовою є оцінка відносин між вірянами різних церков і релігій. Так, спокійними ці відносини називають 54,2 % опитаних, дружніми — 10,4 %, напруженими — 9,2 %, конфліктними — 5,0 % (Центр Разумкова, 2025). Ці дані вказують на належний рівень релігійної толерантності в релігійному середовищі та стабільність релігійної ситуації в Україні, плюралістичний характер міжконфесійних відносин та спротив (на суспільному й індивідуальному рівнях релігійної свідомості) намаганням російського агресора розпалити в Україні вогнище міжрелігійної ворожнечі та на міжнародному рівні показати українські суспільство й державу як релігійно-конфліктні.

З іншого боку, російсько-українська війна — це не просто війна між державами, а це війна світів («руського міра» проти Українського світу), — війна, яка в різних формах триває вже багато століть. Упродовж століть «руській мір» (Московія, Російська Імперія, Радянський Союз, Російська Федерація) завдавав нищівних ударів українському державотворенню. І так само, як і колись, у нинішній війні проти України російський агресор активно використовує релігію (Бучма, 2023).

Примітно, що в основі нинішнього, так званого «руського міра», так само як і колись, лежить московсько-православне та імперсько-радянське коріння. Росія (у формах рашизму, російського нацизму й неоімперіалізму), активно використовуючи у війні проти України релігійний чинник і здійснюючи геноцид українців, намагається знищити історичні, культурно-цивілізаційні, духовно-релігійне підґрунтя Українського світу, ліквідувати українську державність і повернути колесо історії назусп'ять та відродити квазірадянську імперію (Бучма, 2024).

Нині «руській мір», який відкрито чи завуальовано, модифіковано у метаморфозах, ґрунтується і твориться на тих самих колишніх імперських і радянських засадах, спрямовує свої агресивні дії на руйнування культурно-цивілізаційних основ Українського світу. Ми є свідками того,

як Росія — держава терорист-агресор — застосовує проти України як зброю не лише армію, мову та навіть воду (підрив і руйнування Каховської ГЕС, спроби зруйнувати й вивести з ладу Дніпрогес та інші гідроелектростанції), а й релігію — переважно офіційне православ'я (орієнтовану на Москву церкву, що увійшла в союз з російською державою й обслуговує її інтереси, проповідує ненависть та смерть і є невіддільною, ключовою складовою «русского міра»). А допомагають цьому проросійські колаборанти від релігії в Україні, які в різний спосіб підтримують зв'язки з релігійними центрами країни-агресора та просувають її наративи.

З початком повномасштабного вторгнення РПЦ стає ще більшим прихильником і пропагандистом війни РФ, «русского міра» проти України. Вона (РПЦ) поширює заклики до росіян воювати й гинути «за майбутнє» своєї країни. Обов'язковою в усіх російських єпархіях стала так звана Молитва «Про Святу Русь», у якій йдеться про те, що на «Святу Русь» (Росію) начебто напали, щоб «розділити та занапастити її єдиний народ», а відмова від читання цієї «молитви» тягне за собою жорстокі покарання для священників (Скаврон, 2024).

Наприклад, у Раді безпеки РФ, коли не спрацювали «денацифікація» й «демлітаризація», звернулися до релігійного чинника — підняли питання про необхідність так званої «десатанізації чи дешайтанізації» України (як бачимо, тут наявне використання не лише християнського, а й ісламського чинників). А 27 березня 2024 року у Храмі Христа Спасителя в Москві під головуванням московського патріарха відбувся з'їзд Всесвітнього російського народного собору (ВРНС), на якому РПЦ назвала війну Росії в Україні «екзистенційною і цивілізаційною священною війною» (Радіо Свобода, 2024). Звернімо увагу на те, що РПЦ офіційно назвала агресивні, терористичні дії Росії в Україні війною (а не «спецоперацією») за входження всієї території України в зону виключного впливу Росії, відновлення і ствердження «трієдінства русского народа», що начебто є «ключовою умовою виживання та розвитку Росії».

У цьому контексті слушною є думка професорки історії, антропології та релігієзнавства в Університеті штату Пенсильванія Кетрін Ванер, що на окупованих РФ територіях України «ми маємо підйом не просто християнського націоналізму, а дійсно православного націоналізму, і Російську православну церкву як досить енергійного прихильника цієї війни» (цит. за: Чурікова, 2024). Зауважимо, що у новій пропагованій РПЦ «теології війни» від християнства (православ'я), окрім назви, мабуть уже нічого й не залишилося.

В умовах війни (з 2014 року) агресивне московське політичне православ'я набуло форми «православного» тероризму на окупованих українських територіях. Тут нормою стали порушення релігійної свободи, переслідування і вбивства людей за релігійною ознакою тощо. Все це є без-

посередньою загрозою як для регіональної, так і для глобальної безпеки людства. Слушною є думка українського релігієзнавця М. Черенкова, що такі дії «є частиною послідовної політики “русского міра”, а тому несуть за собою загрозу регіональній безпеці і навіть більше того — глобальному порядку, оскільки оскаржують саму можливість “глобального”, зокрема, можливість універсальних свобод, загальнолюдських цінностей, чинного міжнародного права» (Черенков, 2015).

У цьому контексті варто згадати про Російську православну армію (РПА), яка була заснована 2014 року і як російське сепаратистське воєнізоване угруповання терористів діяла в Україні — воювала з українськими збройними силами на Донбасі, а її члени готували терористичні акти на неокупованих територіях. Ідеологічними засадами РПА стали ідеї «русского міра», рашизм, українофобія, російський православний екстремізм, релігійна нетерпимість до інших релігій тощо. Основою її діяльності став терор проти українців: «Російська православна армія від початку свого створення спеціалізувалася на викраданні людей, включно з журналістами, священиками, захопленні зброї і будівель, мінування та створенні сепаратистських блок-постів» (Російська православна армія, s.a.). З початком повномасштабної війни РПЦ активізує створення власних приватних військових компаній (ПВК) на території РФ, які займаються вербуванням та бойовою підготовкою парафіян для подальшого включення їх до складу окупаційних військ та задіяння у війні проти України. Військово-тактична та вогнева підготовка таких найманців відбувається замасковано у приміщеннях храмів та на спеціальних полігонах РФ під керівництвом інструкторів з російських спецслужб, а фінанси «надходять на рахунки РПЦ у вигляді благодійних внесків та пожертв на “будівництво” храмів» (СБУ, 2023).

Отже, самій РФ не потрібні жодні чужорідні й «сатанинські» (як вони їх називають) інші конфесії, крім офіційних російських. «Православні, католики, протестанти — для російських окупаційних військ всі вони не мають права на існування на територіях, які окупує Росія, жодна з релігій не має бути там представлена, якщо це не Російська ПЦ чи Українська ПЦ Московського патріархату», — висновує і наголошує український релігієзнавець Віктор Єленський (цит. за: Чурікова, 2024). Отже, РПЦ бере активну участь у переслідуванні російською владою представників інших релігій на окупованій території України, апелюючи при цьому до історичної традиції.

Не менш активною є участь у цьому й УПЦ МП, яка не розірвала зв'язків з московським православ'ям, як це мало б бути згідно з чинним українським законодавством. Окремих кліриків цієї церкви вже звинувачено або засуджено за сепаратизм, шпигунство, розпалювання міжрелігійної ворожнечі тощо. Показово, що з початку 2022-го і до кінця 2023-го,

згідно з даними СБУ, розпочато 68 кримінальних проваджень щодо кліриків УПЦ МП, з яких 16 — це ієрархи. Серед викритих злочинів — факти державної зради й колабораціонізму, публічні заклики до релігійної ненависті, торгівля вогнепальною зброєю тощо (СБУ, 2023).

Наприклад, СБУ спільно з Національною поліцією збрала доказову базу стосовно настоятеля однієї з церков УПЦ МП на Житомирщині, який розпалював релігійну ворожнечу. Він, за вказівкою свого митрополита, поширював проросійські листівки та брошури, в яких містилися: образа релігійних почуттів українців; приниження поглядів вірян інших конфесій та формування ворожих настроїв щодо них; заперечення збройної агресії Росії стосовно України (війна в Україні подається як «внутрішній громадянський конфлікт») (За матеріалами СБУ, 2023). До речі, й самого митрополита також було затримано за поширення прокремлівських листівок та брошур і повідомлено про підозру щодо злочину.

У результаті релігієзнавчої експертизи (за участі автора статті) у брошурах, які поширював цей митрополит, встановлено наявність розпалювання міжрелігійної ворожнечі, формування зневаги до державної мови. Наприклад, у брошурі «Православні повчання 9. (Благодатная сила Православной веры и опровержение сектантского лжеучения)» показовим є те, що ту частину брошури, що стосується «Благодатної сили Православної віри» (позитив) переважно подано російською мовою, а те, що стосується «спростування сектантського лжевчення» (негатив) — українською мовою. Весь текст цієї брошури пронизують образа релігійних почуттів та приниження поглядів вірян інших конфесій і формування ворожих настроїв стосовно них тощо. Це навіть впливає з її назви «Благодатная сила Православной веры и опровержение сектантского лжеучения». Як свідчить текст брошури, «сектантськими» вважаються всі релігійні організації, окрім зорієнтованого на Росію православ'я.

Зокрема, свідченням зазначеного вище є такі твердження на окремих сторінках цієї брошури:

(а) «Православна віра, свята Церква завжди була і є об'єднуючою, консолідуючою силою. Вона завжди надихала людей на добре та святе, благословляла захищати Батьківщину від ворогів, тоді як сектантське вчення забороняє службу в збройних силах» (с. 2). В цих словах наявна образа почуттів боговірних, дезінформація та фальшування історії. Адже «Православна віра, свята Церква» (під якими в брошурі мається на увазі російське православ'я) не була об'єднавчою, консолідаційною силою для українського народу, а навпаки — виконувала дезінтеграційну функцію. В цьому контексті постає питання: чию «Батьківщину» вона благословляла захищати? Зрозуміло, що не Україну (бо приклади захисту України з боку російського чи зросійщеного православ'я в Україні відсутні). З іншого боку, вчення інших конфесій (протестантів, католиків,

греко-католиків та ін.) називаються «сектантськими», що є наративом РПЦ та «руського міра» і суперечить, зокрема, українському законодавству. Ми маємо серед протестантів, греко-католиків, католиків та представників інших релігійних організацій численні приклади волонтерів, військових капеланів і, безперечно, військовослужбовців і добровольців.

(б) «Людина, втягнена через необізнаність у сектантське вчення (баптистське, штундистське, п'ятидесятницьке, єговістське і т. ін.), уважно прочитавши ці Повчання, віримо, повернеться до єдиної святої Православної Церкви, заснованої на землі Христом Спасителем [...] в якій освятився і наш святий князь Володимир Великий і хрестив у цій вірі Київську Русь у 988 році, в якій спасались і спасаються мільйони людей» (с. 2). Відзначимо, що на момент хрещення Русі у 988 році не було ніякої «єдиної святої Православної Церкви», а після хрещення Русь-Україна підтримувала відносини і з Константинополем, і з Римом. Нагадаємо, що остаточний розкол («Велика Схизма») на православ'я і католицизм у християнській церкві відбувся у 1054 році. Відтак, тут ми маємо дезінформацію та фальшування історії.

(в) «В Україні від людей можна почути: ми козацького роду. А козак завжди захищали Православну віру від нападів уніатів, сектантських місіонерів. Маємо надію, що ці Повчання допоможуть нашим козакам і всім ревнителю Христової Істини утверджувати наш народ у спасительній Православній вірі і через покаяння приводити до Єдиної Христової Церкви заблукалих сектантських братів та сестер. Браття і сестри не впускайте у свої домівки сектантів, беріть приклад з козаків» (с. 2). У цій цитаті бачимо те ж саме фальшування історії, адже серед козаків у різні часи були не лише православні, оскільки на початках на конфесійну належність не особливо звертали увагу. Козаками могли бути представники різних етносів. Автори брошури намагаються сформувати зневагу до української культури, яка є багатогранною і на формування якої значно вплинув релігійний чинник. І цей вплив робило не лише православ'я.

(г) «Сектантські, так звані, “пресвітери”, хоч би тисячу разів купали в річці своїх віруючих та послідовників, останні охрещеними від цього не стануть, а як були язичниками, так ними й лишатимуться. А православні, котрі в секту переходять, там, у сектантській воді, змивають з себе законне хрещення, стають іудами, які зрадили Христову Церкву, Христа не за тридцять срібників, а “за пачку американського маргарину та кіло цукру”. Ця заокеанська подачка, яка дається під виглядом “гуманітарної допомоги”, є нічим іншим, як духовною міною, яка має знищити Святу Русь — ненависне дияволу Православ'я — і замість нього запровадити на Україні аж 3500 сект з різними назвами, в тому числі і... сатанізм. Не змогли до кінця знищити нашу Церкву атеїсти, чекісти і тому тепер за цю справу взялися сектанти і сатаністи» (с. 51). Автори намагаються пода-

ти гуманітарну допомогу Україні як міну, «яка має знищити Святу Русь». Це — відвертий наратив пропагандистів «руського міра». Крім того, по-зірною є маніпуляція релігійною свідомістю і залякування православних вірян, які перейшли в іншу конфесію чи навіть християнську церкву (їх названо у брошурі «іудами»). Тут маємо нехтування правами боговірних, гарантованими чинним законодавством.

У цьому контексті зауважимо, що за тридцять чотири роки свого буття у відновленій суверенності українська держава досягла значних успіхів у галузях конституційного, кримінального, цивільного та ін. правового регулювання суспільно-релігійних відносин. Однак російська війна проти України створила нові загрози та виклики національній безпеці української держави. Нагадаємо, ЗУ «Про національну безпеку України» (2018) визначив нацбезпеку України як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (Закон, 2018).

Підкреслимо, що серед чинників, які формують реальні та потенційні загрози національній безпеці України, є релігійний чинник, який РФ використовує проти України. Але зауважимо, що у згаданому законі та деяких інших законах і підзаконних актах релігійно-правові аспекти національної безпеки залишилися поза увагою. Згадаймо також чинну «Стратегію національної безпеки України», ухвалену Указом Президента України (від 14.09.2020, зі змінами від 6.01.2025). Там релігійно-правовий чинник також проігнорований (Стратегія, 2020). Однак, саме цей чинник Російська Федерація активно використовує у війні проти України. І не лише для дестабілізації внутрішньої ситуації в нашій країні, а й на міжнародному рівні, для дискредитації України в очах світового співтовариства.

Наприклад, на засіданні Ради Безпеки ООН (26.07.2023) було розглянуто питання про переслідування Української православної церкви в Україні. Делегація Росії звинуватила український уряд у репресіях та обмеженнях свободи віросповідання. Представники РФ заявляли, що будь-які звинувачення на адресу Росії і так званої «канонічної православної церкви в Україні є вигадками та не дають підстав для обмеження свободи віросповідання» (Переслідування, 2023). Інший приклад: 9 жовтня 2023 року Рада із прав людини ООН заслухала відеозапис звернення митрополита Черкаського і Канівського УПЦ МП, який у цей час перебував на судовому засіданні у кримінальній справі. Митрополит заявив, що, начебто, українська «влада масово приймає рішення про відбирання у громад земельних ділянок, на яких зусиллями віруючих побудовані храми, а український парламент планує прийняти закон про заборону Української ПЦ на території держави». Це звернення ми-

трополита до ООН дало підстави «застосовувати для його захисту ресурси цієї організації, яка має спеціальні регламенти та процедури захисту для осіб, які контактують із ООН із питань захисту прав людини» (Підсудний митрополит, 2023).

Таких прикладів можна наводити багато. Вони засвідчують, що РФ активно використовує майданчик Ради безпеки ООН, Ради із прав людини ООН тощо для просування інтересів Російської ПЦ — де-факто державної церкви в Росії.

Наголосимо, від початку війни 2014 року, а особливо після повномасштабного вторгнення у 2022-му, РПЦ відповідає як в Україні, так і в РФ за ідеологічну підтримку російської державної агресії і працює на виправдання війни. У цьому контексті слушною є думка українського релігієзнавця В. Єленського, що «Кремль дав команду Московській патріархії створити “димову завісу”, яка має приховати кричущі гоніння представників релігійних меншин в цій країні. Це має такі масштаби, яких не було за радянських часів — навіть тоді не були заборонені Свідки Єгови, як це сталося зараз, вони не отримували шість років ув’язнення», — зауважує В. Єленський (ООН, 2020).

Отже, в умовах загроз національній безпеці, викликаних російською війною проти України, актуалізувалися питання вдосконалення нормативно-правової бази та механізмів правового регулювання державно-церковних та суспільно-релігійних відносин. Одним з вагомих кроків на цьому шляху стало ухвалення ВР України 20 серпня 2024 року ЗУ «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій» (Закон, 2024). Його мета — захист національної та громадської безпеки, а також прав і свобод людини. Закон визначив: організаційні засади функціонування іноземних релігійних організацій; іноземні релігійні організації, діяльність яких в Україні заборонена; наслідки заборони діяльності в Україні іноземної релігійної організації; особливості припинення діяльності релігійної організації з мотивів пропаганди з її боку ідеології «русского міра» тощо.

Закон заборонив діяльність в Україні Російської ПЦ як такої, що є ідеологічним продовженням режиму держави-агресора (ідеології «русского міра»), співучасницею воєнних злочинів та злочинів проти людяності, що вчиняються від імені РФ. Однак, згідно із законом, діяльність інших іноземних релігійних організацій також може бути заборонена, якщо буде встановлено, що вони перебувають у державі, яку визнано такою, що здійснила або здійснює збройну агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України, і прямо або опосередковано підтримують збройну агресію проти України. Тобто заборона іноземних релігійних організацій стосується не лише РПЦ. Відповідно, не допускається і припиняється діяльність релігійних організацій в Украї-

ні, які афілійовані з іноземною релігійною організацією, діяльність якої в Україні заборонена. Показово, що найбільше критикували та критикують цей Закон представники УПЦ МП. Його дію вони визначали як порушення прав людини й «гоніння» на церкву. Звісно, такі висловлювання не відповідають дійсності та суперечать букві та духу цього Закону.

В умовах війни та відповідних викликів і загроз національній безпеці України, закон є вкрай важливим. Зрозуміло, що цей нормативно-правовий акт, як і інші, не є досконалим. Наприклад, максимальним покаранням за його порушення є «припинення» — зняття з державної реєстрації (юридичного обліку), але не йдеться про повне припинення діяльності релігійної громади, навіть якщо ця діяльність антиукраїнська. Отже, санкції закону поширюються на зареєстровані релігійні організації. Крім того, в сучасних українських реаліях наявні альтернативні шляхи просування ідей «руського міра в Україні». Проте закон оминув увагою діяльність незареєстрованих громад (така діяльність не заборонена чинним законодавством, але що як вона антиукраїнська і загрожує національній безпеці?) і так званих «незалежних православних громад», які формально вийшли із підпорядкування УПЦ МП, але канонічно та фактично залишилися там.

Необхідність згаданого закону засвідчує і рівень його підтримки в українському суспільстві. Згідно із соціологічним дослідженням Центру Разумкова, переважна частина респондентів вважають: що пропаганда ідеології «руського міра» релігійною організацією є підставою для заборони такої релігійної організації (79 %); що релігійна організація, яка діє в Україні, не може мати керівний центр у державі, яка здійснює збройну агресію проти України (79,1 %); що релігійна організація, яка діє в Україні, не може входити до структури (бути частиною) іноземної релігійної організації, діяльність якої в Україні заборонена (75,2 %); а 74,3 % підтримують заборону діяльності в Україні Російської православної церкви (Центр Разумкова, 2025). Відтак, суспільство очікує на ефективне впровадження норм закону у реалії життя.

Альтернативні шляхи просування ідей «руського міра» в Україні

Звернімо увагу, що Росія активно просуває і поширює в Україні наративи «руського міра» і через незареєстровані в Україні релігійні громади або організації. Прикладом цього є діяльність релігійної організації — «Руська православна церква Царської імперії» (РПЦ ЦІ). Її віровчення викладено у: книгах «Духовные проповеди Схимитрополита Зосими» (у 3-х томах); YouTube-каналах («Митрополит всея Малороссии», «Только не предай Бога!», «РПЦ Царская Империя» «Глас народа РПЦ ЦИ», «Живое

слово Царя Зосими» та ін.); Telegram-каналах («Русский Патриот. РПЦ ЦИ. Чат», «Живое Слово Святого Духа от Державного Зосимы», «Митрополит всея Малороссии. Христос понад усе!», «Календарь РПЦ Царской Империи» тощо) та інших джерелах.

Діяльність такої незареєстрованої релігійної організації, як РПЦ ЦІ, про що свідчить релігієзнавчий аналіз проповідей її очільника, спрямована на: а) розпалювання міжрелігійної ворожнечі; б) формування зневаги до суверенної української держави та державної мови; в) возвеличення та пропаганду Російської імперії (ідеологічною основою якої була тріада «самодержавство — православ'я — народність»), царя Миколи II (Миколи Кривавого) і монархічної форми правління, поширення ворожих Україні ідей «Трієдіної Русі», «Трьох братських народів» тощо, російської мови та культури; г) образу релігійних почуттів та приниження поглядів вірних інших конфесій і формування ворожих настроїв щодо них; д) публічну глорифікацію російської імперської політики; е) пропаганду антисемітизму та конспірології тощо.

Весь текст «Духовных проповедей Схимитрополита Зосимы» пронизаний російським імперським змістом, його буквою, духом і символом. Це вочевиднюється навіть із назви цієї релігійної організації — «Руська православна церква Царської імперії», що промовисто свідчить про її антиукраїнську спрямованість. На титульній сторінці цієї книги розміщено зображення герба Російської імперії — символу московської імперської колоніальної, загарбницької політики, яка віками була спрямована на підкорення й асиміляцію Українського народу і нині продовжується з боку РФ (спадкоємниці Російської імперії) у війні проти України.

У проповідях наявні розпалювання міжрелігійної ворожнечі, національної та релігійної нетерпимості. Зокрема, пропаганда антисемітизму має формувати антипатію та ненависть до євреїв. Наприклад, у 1 томі «Проповідей» (цитуюмо мовою оригіналу) зазначається: «Когда Государя убивают жидаы [...] ненависть ко Христу Господу нашему они выражают через Государя. Потом, через Государя идёт уже и на епископов, и на священников, и на каждого христианина, кто хоть немножко носит на себе образ Христа» (с. 110); «Люди, именно жидаы [...] старались вообще имя Государя убрать везде, чтоб вообще в церкви его не было» (с. 130); «Чтобы нашу Русь захватить жидам масонам проклятым, им нужно, чтобы было разделение» (с. 241). Поширення такого гатунку інформації на теренах України спрямоване на роз'єднання суспільства та загрожує національній безпеці. Адаже це, поряд з іншим, надає привід на міжнародному рівні звинувачувати Україну в антисемітизмі, що абсолютно не відповідає дійсності.

Поширення цієї літератури в Україні є пропагандою російської імперської політики — публічною глорифікацією й виправданням російської імперської політики; поширення такої інформації тягне за собою

публічне заперечення злочинів проти Української державності та Українського народу. Ці ідеї створюють перешкоди для консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій, культури та релігії. Це суперечить ЗУ «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» та порушує його низку його статей (ст. 3. «Засудження російської імперської політики»; ст. 4. «Заборона пропаганди російської імперської політики»; ст. 5. «Заборона використання та пропаганди символіки російської імперської політики») (Закон, 2023).

У віровченні й діяльності зазначеної церкви наявне вивищення однієї конфесії та приниження інших, визнання лише себе єдино істинною, а інших — хибними. Це не може не ображати почуття вірян, провокуючи міжрелігійну ворожнечу. Тож знову маємо нехтування (а відтак і заклик до порушення) ЗУ «Про свободу совісті та релігійні організації», зокрема ст. 3 «Право на свободу совісті» (Закон, 1991). Тому, поза сумнівом, діяльність РО «РПЦ ЦІ» з огляду на її віросповідну доктрину становить загрозу національній безпеці України.

У цьому ж контексті необхідно згадати про ще одне, порівняно нове явище суспільно-релігійного життя України, яке позначається як «незалежні православні громади». Це громади, які формально вийшли із підпорядкування УПЦ МП, проте не приєдналися до Православної церкви України. Очільники цих громад намагаються ввести в оману державні органи та своїх прихожан, оскільки статус «незалежна православна громада» не притаманний православ'ю. По суті, творення таких «незалежних громад» — це афера задля обману вірян і збереження єдності із Московським патріархатом (Саган, 2023). Як бачимо, РФ у будь-який спосіб намагається використати й активно використовує релігію у війні проти України.

Війна РФ проти України є ключовим викликом національній безпеці. А релігійно-правова складова, на нашу думку, посідає вагоме місце в системі національної безпеки. У цьому контексті дієвим запобіжником внутрішній духовній дезінтеграції українського суспільства є світський характер української держави й те, що її міжнародні відносини ґрунтуються на повазі до прав і свобод людини, зокрема — совісті, релігії й переконань, визнанні свободи особи сповідувати будь-яку релігію, наданні релігійним / етнорелігійним меншинам можливості реалізувати права і свободи тощо.

Висновки

Одним із надійних чинників забезпечення національної безпеки в Україні постають гарантії та забезпечення релігійних прав і свобод, неухильне дотримання та виконання законодавства всіма суб'єктами суспільно-

релігійних відносин. При цьому має бути застосована належна міра юридичної відповідальності за порушення законодавства, передусім відповідальності тих релігійних організацій та їхніх членів, діяльність яких є небезпечною для української держави та суспільства. З огляду на зазначене задля подолання загроз українській державності та розв'язання проблем у сфері національної безпеки органам державної влади та їхнім посадовим особам варто приділити особливу увагу релігійному аспекту складової національної безпеки України та ввести відповідні положення до нормативно-правової бази (законів, підзаконних актів) держави. До прикладу, до «Стратегії національної безпеки України» як один із напрямів, що визначатиме шляхи та інструменти її реалізації, необхідно, на нашу думку, обов'язково включити Стратегію релігійної безпеки України.

У контексті тематики статті слухними є такі думки українського релігієзнавця О. Сагана: (а) «Об'єднання зусиль всіх гілок української влади, кліру та вірних православних церков (УПЦ Київського патріархату, Української Автокефальної ПЦ та частини УПЦ МП), а також українського громадянського суспільства дало унікальний результат — отримання українцями Томосу про автокефалію»; (б) Отримання автокефалії — це, по суті, визнання українського «православ'я рівноправним у сім'ї православних церков»; (в) Наявна колосальна протидія «визнанню Томосу не лише з боку ідеологів “руського міра” (як світської, так і церковної московської влади), але й московфільської частини українського суспільства»; (г) «реалізований проект помісної ПЦ України робить неможливим практичне відновлення імперії [...]. Тому й не дивно, що зусиллями ідеологів “руського міра” процес становлення (конституювання) ПЦ України обростає новими чудернацькими московськими міфами, які [...] впливають на православних українців, вірян УПЦ МП, пригальмовують (але не зупиняють!) їх об'єднання із помісною Православною Церквою України»; (д) Україні «необхідно протидіяти зусиллям проросійських сил із дискредитації Помісної церкви» (Саган, 2025: сс. 7—8).

З огляду на зазначене слід наголосити важливість і необхідність нормативно-правового забезпечення проукраїнськості суспільно-релігійної ситуації. А зважаючи на роль релігійного (зокрема, православного) чинника в умовах російсько-української війни, державного сприяння потребує подальше міжнародне визнання Православної Церкви України, сприяння тим релігійним організаціям, діяльність яких спрямована на підтримку цілісності, незалежності, суверенітету України.

З метою подолання викликів українській державності та послідовно-му й ефективному розв'язанню проблем, що постають у сфері національної безпеки, на нашу думку, необхідно:

(а) Надалі консолідувати суспільство на засадах національної свідомості, ідеї національної духовності, пріоритету загальнолюдських цінностей.

(б) Реально, а не лише формально-юридично втілювати в життя принципи верховенства права і закону, захисту й гарантій прав і свобод людини та громадянина.

(д) Вживати ефективних правових заходів для реалізації національної ідеї в державотворчому процесі, підтримки української мови як державної, запобігати процесу її витіснення та сприяти збереженню культурної, мовної, релігійної самобутності національних меншин і корінних народів України.

(в) На державному рівні підтримувати й забезпечувати належне функціонування релігієзнавчої науки та освіти в Україні. Зокрема, зважаючи на роль і значущість релігієзнавства для національної безпеки, збереження й розвитку української державності та створення й поширення правдивого іміджу України на міжнародному рівні є вкрай необхідними гідне матеріальне забезпечення релігієзнавчої діяльності, а також переведення «релігієзнавства» у закладах вищої освіти України до переліку обов'язкових навчальних дисциплін.

(г) Зважаючи на масштабне маніпулювання з боку росіян громадською думкою через ООН та інші міжнародні структури важливо з боку України впроваджувати на міжнародному рівні дієві запобіжники поширенню дезінформації та ефективні засоби відновлення її природної достовірності, в тому числі щодо релігійної ситуації, стану міжконфесійних відносин та релігійної свободи в Україні. Зокрема, має бути створений міжнародний трибунал з воєнних злочинів Росії в Україні, в тому числі й за релігійною ознакою, для притягнення винних до відповідальності та їх покарання. Подолання перешкод, що стоять на заваді ефективній дії права й формують виклики національній безпеці, прискорить перемогу України у війні, що розв'язала проти неї РФ, й детермінуватиме утвердження верховенства права та закону, розвиток свободи слова, захист прав людини, релігійних прав і свобод та забезпечить побудову демократичної, соціальної правової держави й утвердження інститутів громадянського суспільства в Україні.

ДЖЕРЕЛА

- Басаурі Зюзіна, А.М., Кулініченко, М., Лещинський, А., Нікіфоров, К., Підгорна, Л., Севаст'янів, У., Фенно, І., Халіков, Р. (2025). *Релігія в огні: Три роки війни у цифрах. Звіт за результатами проекту «Релігія в огні». (24 лютого 2022 року — 2 лютого 2025 року)*. Взято з: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2025/03/Звіт-за-3-роки.pdf>
- Бистрицький, Є. (2022). Філософські уроки війни як екзистенційного зіткнення світів. *Філософська думка*, 3, 21—22.
- Білий, О. (2022). Замах на ідентичність. (Російська культура як екзистенційна загроза Україні). *Філософська думка*, 4, 145—160.

- Бучма, О. (2023). Релігійно-правовий вимір російської війни проти України на тлі суспільно-державних трансформацій ХХ—ХХІ століть. *Філософська думка*, 1, 45—58.
- Бучма, О. (2024). Релігія як зброя війни Росії проти України: фокус на православ'ї. *Гуманітарний корпус*: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] (вип. 52, сс. 8—11). Київ: ТОВ «НВП Інтерсервіс».
- Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів». (2023). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
- Закон України «Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій». (2024). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text>
- Закон України «Про національну безпеку України». (2018). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
- Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації». (1991). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>
- За матеріалами СБУ повідомлено про підозру клірику УПЦ (МП) на Житомирщині, який роздавав вірянам кремлівські «агітки». (2023). Взято з: <https://ssu.gov.ua/novyny/za-materialamy-sbu-povidomleno-pro-pidozru-kliiryku-upts-mp-na-zhytomyrshchyni-yakui-rozdavav-virianam-kremlivski-ahitky>
- ООН нібито засудила релігійну нетерпимість в Україні — фейк із Кремля. (2020). Взято з: <https://religionpravda.com.ua/?p=43929>
- Переслідування УПЦ в Україні: ООН обговорює звинувачення РФ. (2023). Взято з: <https://mefodiy.org.ua/peresliduvannya-upcz-v-ukrayini-oon-obgovoryuye-zvynuvachennya-rf/>
- Підсудний митрополит УПЦ МП поскаржився в ООН «на переслідування». (2023). Взято з: <https://religionpravda.com.ua/?p=89529>
- Радіо Свобода. (2024). «РПЦ на службі Кремля». Що стоїть за «православним джихадом» проти України. Взято з: <https://www.radiosvoboda.org/a/rpts-patriarkh-kyryl-svyashchenna-viyna-proty-ukrayiny/32889826.html>
- Російська православна армія. (s.a.). Одержано з: https://uk.wikipedia.org/wiki/Російська_православна_армія
- Саган, О., Бучма, О. (2023). *Незалежні православні громади: кого і навіщо обманюють*. https://risu.ua/nezalezni-pravoslavni-gromadi-kogo-i-navishcho-obmanuyut_n137293
- Саган, О. (2025). *Сучасне православ'я в Україні: «розмосковлення» історії та перспективи розвитку*. Тернопіль: Крила.
- СБУ викрила РПЦ на створенні «православних ПВК» для війни в Україні. (2023). Взято з: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-rpts-na-stvorenni-pravoslavnykh-pvk-dlia-viiny-v-ukraini>
- Скаврон, Б. (2024). Відомий священник у Москві відмовився молитися за перемогу Росії: як його покарали. Одержано з: <https://tsn.ua/svit/vidomiy-svyaschennik-u-moskvi-vidmoviv-sya-molitisya-za-peremogu-rosiyi-yak-yogo-pokarali-2492500.html>
- Стратегія національної безпеки України. Безпека людини — безпека країни. (2020). Взято з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>
- Центр Разумкова. (2025). *Україна: від війни до миру та відновлення. Аналітичні оцінки*. Взято з: <https://razumkov.org.ua/images/2025/02/10/2024-January-RC.pdf>

- Черенков, М. (2015). «Православна армія» проти «уніатів, розкольників і сектантів»: ідеологія і терор «руського міра». Взято з: https://risu.ua/pravoslavna-armiya-proti-uniativ-rozkolnikov-i-sektantiv-ideologiya-i-teror-russkogo-mira_n72885
- Чурикова, Н. (2024). РПЦ є прямою учасницею російської агресії проти України. Взято з: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-rpts-putin/32845342.html>

Отримано 02.01.2025

Прорецензовано 31.03.2025

Підписано до друку 01.05.2025

REFERENCES

- According to the materials of the SSU, a clergyman of the UOC (MP) in the Zhytomyr region was suspected of distributing Kremlin "agitations" to believers.* (2023). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ssu.gov.ua/novyny/za-materialamy-sbu-povidomleno-propidozru-kliiryku-upts-mp-na-zhytomyrshchyni-yakui-rozdavav-virianam-kremlivski-ahitky> [=За матеріалами СБУ 2023].
- Basauri Zyuzina, A.M., Kulinichenko, M., Leshchynsky, A., Nikiforov, K., Pidgorna, L., Sevastyaniy, U., Fenno, I., Khalikov, R. (2025). *Religion in Fire: Three Years of War in Figures. Report on the Results of the "Religion in Fire" Project. (February 24, 2022 — February 2, 2025)*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.mar.in.ua/wp-content/uploads/2025/03/Звіт-за-3-роки.pdf> [=Басаурі Зюзіна 2025].
- Bily, O. (2022). An attack on identity. (Russian culture as an existential threat to Ukraine). [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 4, 145—160. [=Білий 2022].
- Buchma, O. (2023). The religious and legal dimension of the Russian war against Ukraine in the background of socio-state transformations of the 20th—21st centuries. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 1, 45—58. [=Бучма 2023].
- Buchma, O. (2024). Religion as a weapon of Russia's war against Ukraine: a focus on Orthodoxy. [In Ukrainian]. In: *Humanitarian corpus*: [collection of scientific articles on current problems of philosophy, cultural studies, psychology, pedagogy and history] (iss. 52, pp. 8—11). Kyiv: LLC "NVP Interservis". [=Бучма 2024].
- Bystrytsky, Ye. (2022). Philosophical lessons of war as an existential clash of worlds. [In Ukrainian]. *Philosophical Thought*, 3, 21—22. [=Бистрицький 2022].
- Cherenkov, M. (2015). "Orthodox Army" against "Uniates, Schisms and Sectarians": *Ideology and Terror of the "Russian World"*. [In Ukrainian]. Retrieved from: https://risu.ua/pravoslavna-armiya-proti-uniativ-rozkolnikov-i-sektantiv-ideologiya-i-teror-russkogo-mira_n72885 [=Черенков 2015].
- Churikova, N. (2024). *The ROC is a direct participant in Russian aggression against Ukraine*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrayina-viyna-rpts-putin/32845342.html> [=Чурикова 2024].
- Law of Ukraine "On Freedom of Conscience and Religious Organizations"*. [In Ukrainian]. "On Freedom of Conscience and Religious Organizations (1991)". Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> [=Закон 1991].
- Law of Ukraine "On National Security of Ukraine"*. (2018). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [=Закон 2018].
- Law of Ukraine "On the condemnation and prohibition of the propaganda of Russian imperial policy in Ukraine and the decolonization of toponymy"*. (2023). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> [=Закон 2023].
- Law of Ukraine "On the protection of the constitutional order in the sphere of activities of religious organizations"*. (2024). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3894-20#Text> [=Закон 2024].

- National Security Strategy of Ukraine. Human security is the security of the country.* (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12> [=Стратегія 2020].
- Persecution of the UOC in Ukraine: UN discusses Russian accusations.* (2023). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://mefodiy.org.ua/peresliduvannya-upcz-v-ukrayini-oon-obgovoryuye-zvynuvachennya-rf/> [=Переслідування 2023].
- Radio Liberty. (2024). “*ROC in the service of the Kremlin*”. *What is behind the “Orthodox jihad” against Ukraine*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/rpts-patriarkh-kyryl-svyashchenna-viyna-proty-ukrayiny/32889826.html> [=Радіо Свобода 2024].
- Razumkov Center. (2025). *Ukraine: from war to peace and recovery. Analytical assessments*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2025/02/10/2024-January-RC.pdf> [=Центр Разумкова 2025].
- Russian Orthodox Army.* (s.a.). [In Ukrainian]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Російська_православна_армія [=Російська православна армія s.a.].
- Sagan, O. (2025). *Modern Orthodoxy in Ukraine: “De-Moscowization” of History and Development Prospects*. [In Ukrainian]. Ternopil: Kryla. [=Саган 2025].
- Sagan, O., Buchma, O. (2023). *Independent Orthodox communities: who is being deceived and why*. [In Ukrainian]. https://risu.ua/nezalezhni-pravoslavni-gromadi-kogo-i-navishcho-obmanuyut_n137293. [=Саган 2023].
- Skavron, B. (2024). *Famous priest in Moscow refused to pray for Russia’s victory: how he was punished*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://tsn.ua/svit/vidomiy-svyaschenniku-moskvi-vidmovivsyu-molitisya-za-peremogu-rosiyi-yak-yogo-pokarali-2492500.html>. [=Скаврон 2024].
- SSU exposed the ROC in the creation of “Orthodox PMKs” for the war in Ukraine.* (2023). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-rpts-na-stvorenni-pravoslavnykh-pvk-dlia-viiny-v-ukraini> [=СБУ 2023].
- The defendant Metropolitan of the UOC-MP complained to the UN about “persecution”. (2023). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://religionpravda.com.ua/?p=89529> [=Підсудний митрополит 2023].
- The UN allegedly condemned religious intolerance in Ukraine — a fake from the Kremlin* (2020). [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://religionpravda.com.ua/?p=43929> [=ООН 2020].

Received 02.01.2025

Reviewed 31.03.2025

Signed for printing 01.05.2025

Oleg BUCHMA,

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Senior Research Fellow at the Department of Religious Studies,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy,
National Academy of Sciences of Ukraine,
4, Triochsviatytska St., Kyiv, 401001
buchmaoleg@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0241-5512>

Modern realities and trends of social life have become particularly acutely conflictual in the context of the current full-scale hot war of the Russian Federation against Ukraine. This has led to a new wave of social, political, cultural, religious, legal, economic, and other aspects of social transformations in the world and Ukraine, which pose threats to the

security of individuals and society. The article identifies the role of the religious factor in the Russian war against Ukraine and the significance and importance of the religious and legal aspect of national security in overcoming the challenges of war and transition to post-war peaceful development of the Ukrainian state. Particular attention is paid to examples of Russia's active use of the religious factor in the war against Ukraine. It is noted that the secular nature of the Ukrainian state and the fact that its international relations are based on respect for human rights and freedoms, including conscience, religion and beliefs, and full enjoyment of the rights and freedoms of religious/ethno-religious minorities can be an effective safeguard against the escalation of Russia's full-scale hot war against Ukraine into a global one and internal spiritual disintegration of Ukrainian society. It is found that one of the reliable factors of ensuring national security in Ukraine is the guarantee and enforcement of religious rights and freedoms and strict observance/implementation of legislation by all subjects of socio-religious relations. At the same time, an appropriate measure of legal responsibility for violations of the law should be applied, primarily the responsibility of those religious organisations and their members whose activities are dangerous for the Ukrainian state and society. In view of the above, in order to overcome threats to Ukrainian statehood and solve problems in the field of national security, public authorities and their officials should pay special attention to the religious aspect of the national security component of Ukraine and introduce relevant provisions into the legal framework (laws, bylaws) of the state. The article emphasises that overcoming the obstacles that hinder the effective social action of law and create challenges to national security will accelerate Ukraine's victory in the war with the Russian Federation and the construction of a real democratic, socially-oriented state based on the rule of law and a developed Ukrainian civil society in the post-war peaceful period.

Keywords: *religion, law, state, church, war, Ukraine, Russia, human rights, national security.*